

KEÇENİN HİKÂYESİ VE SANATSAL ÜRETİMLER

STORY OF FELT AND ARTISTIC PRODUCTIONS

*Didem ATIŞ ÖZHEKİM****Özet:**

Keçe, yeryüzünde bilinen en eski tekstil yüzeyidir. İlk defa nasıl yapıldığı ve kullanıldığı hakkında kesin veriler olmamasına rağmen; kullanımına ait en eski yazılı belge Homeros'un İlyada adlı eserindedir. 1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden konar-göçer Türk boyları, gelirken kültürlerini de getirmişlerdir. Getirdikleri el sanatının arasında keçecilik sanatı da bulunmaktadır. Geçmişten günümüze kullanım alanının genişliği nedeniyle de keçe, her zaman günlük yaşamın bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür. Bir dönem için kullanım alanları azalan keçenin; birçok çeşidi günümüzde turistik ve hediyelik eşya üretiminde başrolü oynamaktadır. Birçok Türk, Avrupalı ve Amerikalı sanatçı keçe malzeme kullanmakta; tasarımın sınırları zorlanmakta, ressamlar ve heykeltıraşlar keçeyle inanılmaz sanat eserleri yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Keçe, Keçe Yapımı, Kullanım Alanları, Çağdaş Sanatçılar.

Abstract:

Felt making is known the oldest textile surface all around the world. There is no definite evidence about felt making and usage but its first usage on paper at Homer "Ilyada". After 1071 Malazgirt Victory, nomadic Turkish tribes came from Central Asia to Anatolia with their culture. Because of widely using fields of felt, it is in the daily life from past to present. Nowadays there are a lot of souvenirs and touristic things to make felt. At the same time Turkish, European or American artists prefer to use felt for their art works.

Key Words: Felt, Felt Making, History, Using Fields, Contemporary Artists.

Giriş:

Bir toplumda nesilden nesile bırakılan en büyük mirasların başında el sanatları gelmektedir. Yüzyıllar içinde toplumların geçirdiği değişiklikler

---

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi - İstanbul

nedeniyle; el sanatlarının bir kısmı yaşamaya devam eder, bir kısmı ise yok olur. Bu bağlamda; kültürel öğelerin arasında çok önemli bir yer tutan keçecilik sanatı ise bilinen en eski tekstil yüzeyidir.

Keçe sözlük anlamı olarak: “*Yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş*”¹, “*yapağı veya keçi kılının dürülüp, kuvvetlice bastırılması veya dövülmesiyle elde edilen; kepenek, çadır, çarık, külah ve döşeme örgüsü yapımında kullanılan dokunmamış kaba kumaş*”² tanımlanmaktadır.

1. Tarihsel Gelişim:

Keçenin ilk defa nasıl yapıldığı ve kullanıldığı hakkında kesin veriler olmamasına rağmen; “keçe” sözcüğüne ve kullanımına ait en eski yazılı belge Homeros’un İlyada adlı eserindedir: “*Eyi denenmiş ve deriden kenarlarla çevrelenmiş bir başlık (bu senin armağanındır Meriones) onun şakaklarını taçlandırdı, içi yumuşak yünlü idi, dibine keçe döşenmişti*”³. Destanda adı geçen keçe başlığın, Hitit kabartmalarında tasvir edilen tanrıları ve soyluların başlıkları olması ihtimali çok yüksektir. Daha sonra bu tür başlıklar Friglerde görülmektedir. M.Ö. III. yüzyıla tarihlendirilen Pazırık Kurganı’ndan çıkarılan eserlerin arasında son derece detaylı çalışılmış keçelerin bulunması nedeniyle; bu yüzyıldan çok önce Orta Asya Türklerinin konar-göçer yaşamlarının bir parçası olarak tarih sahnesine çıktığı düşünülmektedir. Soğuk iklimli toplumlarda ısınma, sıcak iklimli toplumlarda serinliği sağlaması ve su geçirmezlik özelliğinden dolayı, o dönemlerden itibaren gerek saray gerekse halkın tercih ettiği bir ürün olma özelliğini korumuştur. M.S. II. yüzyılda yaşamış olan Kaşgarlı Mahmut Divanü Lugat-it-Türk isimli eserinde Oğuzca keçe kelimesine karşılık olan “*kiviz, küvüz, kidhiz, kiyiz*” kelimelerini kullanmıştır⁴. Orta Asya Kırgızistan’da “*şırdak*” adı verilen keçe⁵, Malazgirt Zaferi’nin ardından Türk boylarıyla birlikte diğer el sanatlarıyla beraber Anadolu’ya gelmiştir. Selçuklu Türkleri keçe çadırlarını ve tepme keçeden yapılmış olan kepeneklerini kullanmaya devam etmişlerdir⁶. Tarihsel süreç içinde Afyon, Balıkesir, Bigadiç, Manisa, Maraş, Turgutlu, Tire, Ödemiş, Bergama, Soma,

¹ *Meydan Larousse*, C.7, s. 138, İstanbul 1972.

² <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=189053> (E. T: 29.04.2009)

³ Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yayınları No. 92/1, İstanbul 1992, s. 369.

⁴ Ahmet Topbaş-Musa Seyirci, “Keçe”, 2. *Uluslararası El Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1982, s. 127.

⁵ Ahmet Aytaç, “Kırgızistan’da Bir Grup Halı ve Yarıklarının Anadolu Dokumalarıyla İlişkisi”, S. Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi I. *Uluslararası Türk El Dokumacılığı Kongresi Bildirileri*, S. Ü. Selçuklu Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Konya 2007, s. 8.

⁶ Cavidan Başar Ergenekon, *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi Renk, Desen, Teknik ve Kullanım Özellikleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 25.

Konya, Akhisar, Kars, Erzurum, Urfa gibi merkezlerde yaygın olarak üretilmiştir. Bunda askeri kıyafetlerde kullanılması, halk arasında başlık olarak tercih edilmesi ve din görevlilerinin de keçeden giysiler giymesinin büyük payı vardır.

2. Keçenin Üretim Aşamaları:

Keçe tüm el sanatlarında olduğu gibi üretimi uzun süren ve çok emek isteyen bir üründür. Yapımı için; yay, tokmak, kalıp, kalıpleş, makas, sepki (çubuk), hasır sırtığı, halat, süpürge, makas, su kabı, terazi, boya kazanı ve ocağa ihtiyaç vardır. Keçede kullanılacak yün koyunun Mayıs ayı kırkımından (ilk kırkım) elde edilir. Yün kırkımdan sonra pıtrak ve pisliklerden temizlenmesi için iyice didiklenir ve ardından yay ve tokmakla lifler birbirinden tamamen ayrılana kadar atılır. Yere serilen bir hasır zemin üzerine, elyaf homojen bir şekilde serpilir, desen oluşturmak için motifler yerleştirilir ve hafif ılık su ile ıslatılır. Elyaf hasırla birlikte sarılarak rulo yapılır ve elyaf hasır kalıp ile birlikte rulo yapılır ve “*tepme*” aşamasına geçilir. 30-40 dakika ayakla yapılan bu işlem sırasında uygulanan basınçla, lifler birbirine tutundurulmuş olur. Ardından hasır kalıp açılır ve ham keçenin “*pişirme*” aşamasına geçilir. İşlem; sıcak ve nemli bir ortamda, birbirine tutunmuş elyafların sıcak su ve el veya dirsek basıncı yardımıyla iyice kenetlenmesinin sağlanmasıdır. En son aşamada ise, keçe yıkanır ve tekrar sıkı bir rulo yapılır. Rulo yere dik bir konumda bekletilip, içinde kalan suyun iyice süzülmesi sağlanır ve asılarak kurutulur.

3. Keçenin Kullanım Alanları:

Keçe geçmişten beri kullanım alanlarının genişliği nedeniyle, yaşamın içinde olan bir malzemedir: Sergi, çadır, yük, at, eyer, havut (deve), sedir, yolluk, yorgan, yastık, namazlık, yatak ve minder keçeleri geçmişte çadır ve evlerde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli kullanımlar için üretilmiş keçeler de vardır: Süt keçesi, kar keçesi, ter keçesi, koşum keçeleri, ayakkabı keçesi, kapı keçeleri, paspas (Resim.1), matara kılıfı, tandır keçesi, kıbrız keçesi, torba ve heybe, yamçı, dolak keçesi, top keçeler, karine keçesi, kepenek, külah, terlik, çizme, çorap, ayakkabı, pantolon, palto, kuşak gibi. Keçe, günümüzde sanayi alanında da kullanılmaktadır. Örneğin; mazot filtre keçesi, yağ keçeleri, nikelaj parlatma keçeleri, yalıtım keçeleri, tapa keçeleri, cila keçesi, ütü keçeleri, giyim sanayinde kullanılan keçeler gibi...

Görüldüğü gibi, kullanım alanı son derece geniş olan keçe; motif ve renk açısından da çeşitlilik göstermiştir. Genellikle kırmızı, mavi, lacivert, yeşil, mor, kahverengi ve hayvanın kendi yün renkleri ile hayvan mücadeleleri, süvariler gibi gerçekçi anlatımların yanında, mitolojik hayvanlar da İslam öncesi dönemlerin kompozisyonlarını oluşturmuştur. İslamiyet'in kabulünün ardından koçboynuzu, sığır sidiği, kafes gibi stilize

edilmiş motifler kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda düz renk keçe elde edildikten sonra üstüne işlemler yapılarak da kullanılmıştır (Resim.2).

Sonuç:

Keçe ve keçecilik konar-göçer hayat yaşayan Türklerin en eski el sanatlarından biridir. Türklerinin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmesiyle önem kazanmış, keçeden yapılan örtüler, çizmeler, çadırlar, vb. ürünlerle; bu sanatın devamlılığı sağlanmıştır. Keçecilik sanatının zamanla üretiminin düşmesine ve unutulmasına; çalışma şartlarının güç olması, kullanım alanlarının daralması ve teknolojik gelişim neden olmuştur. Son yıllarda keçe hediyelik ve turistik eşyalarda da kullanılmaya başlanmış ve bu durum bir sektör halini almıştır. Bugün keçeden yapılan birçok hediyelik veya turistik eşya bulunmaktadır. Bunların arasında en yaygın olanlar; çanta, torba, heybe, saç bandı, toka, kemer, cüzdan, eldiven, terlik, patik, paspas, servis, minder, masa örtüsü, vazo, bardakaltı, üst giyim ve şapkadır. Oysaki dünyaya tanıttığımız keçeyi sanat eserlerinde yüzey veya malzeme olarak seçmiş birçok Türk sanatçının (Resim.3, 4, 5) yanı sıra Avrupalı ve Amerikalı sanatçılar da (Resim.6, 7) bulunmaktadır. Bu ülkelerde tasarımın sınırları zorlanmakta, ressamlar ve heykeltıraşlar keçeyle inanılmaz sanat eserleri yaratmaktadır.

Keçenin hikâyesi 21. yüzyılda bitmeyip, Türk kültürü içinde yaşatılması gerekmektedir. Yaşam şartlarının değişmesi ile birlikte yok olma tehlikesi geçiren veya yok olmuş birçok el sanatımız gibi keçeciliğin de kültürel, tarihsel ve sanatsal bilinci olan tüm insanlar tarafından korunması ve yaşatılması gerekmektedir.

Resim 1: Pazarda diğler el sanatları ürünleriyle birlikte keçelerini satmaya çalışan Türkmen kadın. (Foto: Didem ATIŞ ÖZHEKİM, 2009)

Resim 2: Konya Mevlana Müzesi'ndeki 19. Yüzyıla ait keçe üstüne işleme seccade. (Foto: Didem ATIŞ ÖZHEKİM, 2007)

Resim 3: Yrd. Doç. Didem ATIŞ ÖZHEKİM'in keçe applike pano eseri.

Resim 4: Yrd. Doę. Didem ATIş ÖZHEKİM'in keęe aplike pano eseri.

Resim 5: Mehmet Girgiç'in keçe pano eseri(Foto: Didem ATIŞ ÖZHEKİM, 2008).

Resim 6: Marijke Meeuwsen'in keçe ceket ve çanta uygulaması (Foto: Didem ATIŞ ÖZHEKİM, 2008).

Resim 7: Claudia Gemein'in keçe pano eseri (Foto: Didem ATİŞ ÖZHEKİM, 2008).